Confruntarea dintre gimnosofia atletică și cea ascetică

Radu STĂNESE

Universitatea „Lucian Blaga“ din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: radu.stanese@imagic.ro

The Confrontation between Athletic and Ascetic Gymnosophy

The civilization of Hellas has celebrated the triad of Truth, Beauty and Good with the triumph of the athletic nude within the art and life of the city. Reaching its peak through the glory of Alexander the Great, the Greek culture received the response of an Oriental culture that was striving for perfection through the same fundamental concept – the naked body. However, the Indian gymnosophists were not seeking the aesthetic perfection of the body but they were practicing ascesis for their spiritual liberation. Their worldview proclaimed the body as a simple and humble instrument for becoming and their abstinent lives proved paradigmatic for Buddhist, Christian and Muslim monks. The nude representations in Hindu art appear much later, but the impressive size of the statue of Gommateshwara from the city of Shravanabelagola carries on the rhetorical confrontation between the athletic and ascetic gymnosophies.

Keywords: Truth, beauty and goodness, athletic and ascetic gymnosophy, public nudity, corporeal media, nude as emitter, receiver, vehicle, message.

La sfârşitul perioadei arhaice, arta greacă oferea primele dovezi materiale ale unei viziuni antropocentriste, prin încercarea sculptorilor de-a surprinde perfecțiunea realității anatomice. În perioada clasică, media antropomorfă a devenit principalul vehicul în redarea adevărului ca frumos și a ambelor ca virtute. Platon a sintetizat cele mai înalte valori pitagoreice prin celebra sa triadă *adevăr, frumos și bine*, fără a indica vreo ierarhie între cele trei principii. Conform acestui concept, esența frumosului constă în ordine (taxis), măsură, proporție, consonanță şi armonie. Prin urmare, există o grație ce aduce laolaltă proprietatea estetică determinată de armonia părților și proprietatea matematică exprimată prin măsura şi proporția componentelor. De aceea, în finalul dialogul *Filebos,* Platon consemna că *măsura* (metriotes) *şi proporția* (symmetria) *merg mână în mână cu frumusețea şi virtutea.*[1]

Așadar, paradigma platonică a reuşit să decripteze antropocentrismul grecesc, întrucât a plasat conceptul de armonie corporală în centrul preocupărilor umane, prin chiar tripla sa proiecție filosofică. Real sau ideal, fizic sau metafizic, întregul universul eladic gravita în jurul omului ca măsură etico-estetică a lumii. De aici și coincidența antropomorfă între individ și zeu, între locuitorul ordinar al cetății și cel extraordinar al Olimpului. Astfel, *corporealitatea* Greciei antice transcende simpla realitate anatomică prin *ideea de frumusețe pură*. „Platon nu a tăgăduit că oamenii găsesc plăcere în trupurile frumoase, dar a considerat că gândurile şi acțiunile sunt mai frumoase decât trupurile. Frumusețea spirituală e o frumusețe superioară, deşi nu e supremă. Aceasta rezidă în «idee», singura care e «frumusețe pură». Când un om izbuteşte să facă ceva frumos, se modelează pe sine însuşi după idee. Dacă trupurile şi sufletele sunt frumoase, ele sunt astfel datorită faptului că seamănă cu ideea de frumos. Frumusețea lor e trecătoare, numai Ideea frumosului e veşnică”.[2]

Înțelegem că trupul ideal reprezintă pentru Grecia antică nu doar un motiv plastic, ci un reper al interiorului și exteriorului uman, ce modelează individul întru idee. Acest

concept central întrupează frumusețea și virtutea, atât ca obiect cât și ca subiect al comunicării. „Astfel, *nuditatea ideală* ajunge obiectul unor dezbateri teoretice la care contribuie toate spiritele importante ale epoci (...). Toți participanții sunt de acord că nu e vorba de un fenomen istoric, ci de o provocare estetică atemporală, ce trebuie continuată într-un mod adaptat și în prezent".[3] Reputatul cercetător german, Nikolaus Himmelmann, amintește de cele două trepte ale conceptului de *Weltanschauung* identificate în arta greacă: gândirea abstractă din arhitectură, ce corespunde unei forme de exprimare simbolice, și sculptura de bază a clasicismului antic, ce individualizează și concretizează interiorul subiectiv al unei viziuni romantice asupra corpului uman.[4] „Prin nuditatea în artă, dar și în viața reală, grecii se deosebeau de celelalte popoare din Antichitate, aceasta fiind o particularitate a culturii lor. Nu este vorba de o continuare a stării naturale, ci mai degrabă despre o inovație conștientă, opusă tradițiilor, care a rezultat din atletism. *Viața a luat-o înaintea artei*. Din 720 î.Hr. se obișnuia ca exercițiile olimpice să fie executate fără niciun element vestimentar. La început aceasta a avut un scop practic, dar atletismul fiind o chestiune despre lume și despre firescul grecesc, nuditatea a dobândit și ea o valoare ideală. *Respectiv, atletismul a introdus pur și simplu nuditatea în viața și arta grecilor*. Ea este trăsătura definitorie a campionului, prin care societatea grecească încearcă să-l promoveze. Printr-o asemenea decizie, specificul uman devine obiect de artă, în opoziție cu fastul monarhiilor orientale. Acest «pas înainte» este fundamentul artei europene și îi asigură până în ziua de azi superioritatea față de toate celelalte arte ale Pământului. Nuditatea nu are nimic comun cu sentimentalul curent naturalist al modernității; la greci, aceasta a fost *înțeleasă nu atât în sens naturalist, cât în sens etic și politic*. Dacă, la început, viața a devansat arta, relația s-a inversat mai târziu. Din motive estetice, artiștii aplicau nuditatea și în cazuri mai puțin realiste, de exemplu la reprezentarea unor bătălii. (...)

Deducem că starea despuiată a eroului în artă nu are nimic de-a face cu înfățișarea sa, ci este o formă de expresie pentru vizualizarea trăsăturilor «invizibile». (...) Totodată, este evident faptul că discursul artistic nu pare niciodată abstract, ci este mereu concret și imediat, chiar și atunci când este lipsit de orice realism. Războinicul despuiat nu corespunde realității, dar printr-o asemenea formă de exprimare sunt evidențiate trăsăturile caracterului de luptător".[5] Mai mult, istoricul american Jeffrey M. Hurwit susține că nuditatea în arta greacă arhaică și clasică are multiple semnificații și funcții. Analizând celebra stelă Dixeleos și inscripțiile acesteia, ajunge la concluzia că sensurile nudității în plastica greacă sunt diferite și de multe ori chiar contradictorii. „Aceasta include o nuditate pentru diferențiere, o nuditate a tinereții, «nuditatea democratică», nuditatea unui anumit statut social, precum și o nuditate a vulnerabilității și înfrângerii (nuditate patetică). Ca și în arta altor culturi antice, nuditatea este o haină a cărei semnificație este determinată mai degrabă de context și subiect, decât de principii abstracte".[6]

Putem subînțelege că nudul avea în Grecia antică un statut aparent paradoxal: pe de-o parte, era proporționat după canoanele unei armonii divine, accesibile exclusiv inițiaților (în matematică, sculptură sau filosofie), pe de altă parte, își atingea scopul polisemic doar prin expunerea sa în fața publicului larg. „Realismul artistic nu ține, simplu și placid, de un nivel istoricește dat al cunoașterii, el e, înainte de toate, un fapt de opțiune, o morală a adevărului".[7] Deși e dezvăluită tuturor privirilor, goliciunea sculpturilor rămâne învăluită în misterul punerii în proporție a templelor și a altor edificii. Ezotericul și exotericul se întâlnesc în agora Eladei tocmai pentru a oferi construcțiilor publice cheia unei identități corporeale: există o anatomie arhitecturală accesibilă rațiunilor inițiate și o arhitectură anatomică ce persuadează subliminal locuitorii întregii cetăți.

Dincolo de aceste argumente etico-estetice și filosofice, înțelegem că nudul ideal sau, în termeni platonici, *ideea de nud* conține elementele sintactice măsurabile (*metriotes*) ale unei proporții (*symmetria*) perfecte. Altfel spus, este vorba de starea frumuseții pure, a gestului sublim dezbrăcat de sensurile oricărei utilități imediate. „Contrar părerilor ulterioare, sculptura greacă nu idealizează un trup abstract, ci e mai degrabă în căutarea unei Frumuseți ideale, făcând o sinteză a trupurilor vii prin care se manifestă o Frumusețe psiho-fizică menită să armonizeze sufletul și corpul, adică Frumusețea formelor și bunătatea sufletului; este idealul acelei *Kalokagathia* a cărei cea mai înaltă expresie se regăsește în versurile lui Sappho și în sculpturile lui Praxiteles. Acest tip de Frumusețe își găsește cea mai bună expresie în forme statice în care un crâmpei de mișcare își află echilibrul și odihna și pentru care e mai potrivită simplitatea expresivă decât bogăția detaliilor".[8]

Cine se gândea că, ajunsă tocmai pe culmile sale, cultura eladică va primi replica unei culturi până atunci necunoscute? Atâta timp cât nudul atletic al Greciei antice reușea să exprime însăși ideea triadei platonice, ce cultură ar fi putut avea o accepție superioară asupra trupului despuiat? Ce virtuți suplimentare putea evidenția nudul ascetic față de cel atletic?

Asemenea întrebări își găsesc răspunsul într-un moment considerat episodic de majoritatea istoricilor. Ironia constă în faptul că, în perioada la care ne referim, imperiul grecilor se pregătea să atingă o amploare nemaiîntâlnită vreodată. Este anul în care Alexandru a devenit rege al Macedoniei. Acesta a aflat de existența asceților despuiați din India și, prin urmare, l-a trimis pe filosoful Onesicritus să-i investigheze pe *gimnosofiști*. Rezultatul cercetărilor l-a intrigat pe Alexandru cel Mare, din moment ce, în același an 336 î.Hr., a călătorit în India pentru a întâlni un asemenea grup de înțelepți. Aflăm detalii despre acest episod dintr-o scriere de mai târziu a lui Plutarh din Cheroneea, intitulată *Viețile paralele*

(*Viața lui Alexandru*, 64-65):

„El [Alexandru] a capturat zece dintre gimnosofiștii ce au dus la revolta lui Sabbas și au creat majoritatea problemelor pentru macedonieni. Acești filosofi erau renumiți pentru istețimea și concizia răspunsurilor lor, ceea ce l-a determinat pe Alexandru să le pună întrebări dificile, declarând că îl va osândi la moarte pe cel ce va da primul răspuns incorect, după care vor urma cei rămași, într-o ordine similar determinată; și a poruncit unuia dintre ei, cel mai bătrân, să fie judecătorul competiției. Astfel, primul, fiind întrebat care, în opinia sa, sunt mai numeroși, viii sau morții, a spus că viii sunt aceia, de vreme ce morții nu mai există. Al doilea, fiind întrebat dacă pământul sau marea produce animale mai mari, a spus că pământul e acela, de vreme ce marea a făcut parte din pământ. Al treilea, fiind întrebat care animal e mai viclean, a spus: «Cel care nu a fost descoperit până acum.» Al patrulea, întrebat fiind de ce l-a împins pe Sabbas la revoltă, a replicat: «Pentru că i-am urat ori să trăiască demn, ori să moară demn.» Al cincilea, fiind întrebat care, în opinia sa, este mai veche, ziua sau noaptea, a replicat: «Ziua, cu o zi»; și a adăugat regelui ce exprima uimire, că întrebările grele trebuie să aibă răspunsuri grele. Trecând, apoi, la al șaselea, Alexandru a întrebat cum poate fi iubit un om cel mai mult; «Dacă,» a spus filosoful, «el este cel mai puternic, dar totuși nu inspiră teamă.» Dintre cei trei rămași, cel care a fost întrebat cum poate deveni cineva zeu în loc de om, a replicat: «Făcând ceva ce nu poate face omul»; cel care a fost întrebat ce e mai puternică, viața sau moartea, a replicat: «Viața, de vreme ce suportă atâția bolnavi.» Și ultimul, întrebat fiind cât ar fi mai bine pentru om să trăiască, a răspuns: «Până când nu consideră moartea mai bună decât viața.» Astfel, întorcându-se spre judecător, Alexandru i-a cerut să-și exprime opinia. Judecătorul a declarat că ei au dat răspunsuri unul mai greșit decât celălalt. «Păi, atunci,» a spus Alexandru, «tu vei muri primul pentru rostirea acestui verdict.» «Așa ceva nu se poate, măria ta,» a spus judecătorul, «doar dacă ai spus în mod fals că vei osândi la moarte pe cel care va da primul un răspuns greșit.»

I-a eliberat, apoi, pe acești filosofi, oferindu-le daruri; însă celor care aveau reputația cea mai înaltă și care trăiau liniștiți și izolați, el l-a trimis pe Onesicritus, rugându-i să îi facă o vizită."[9]

Aceasta parabolă consemnează unul dintre rarele momente istorice, în care înțelepciunea umană ar fi reușit să prevaleze. Semnificativ este tocmai contextul confruntării: gimnosofia occidentală față în față cu cea orientală. În acest sens, prin excelență gimnosofic se dovedește a fi gestul final al lui Alexandru cel Mare, cel care se dezbară de atotputernicia sa atletico-militară în fața nudei înțelepciuni ascetice. Atitudinea regelui nu rămâne singulară, întrucât, în ciuda statutului de cuceritori, grecii adoptă în continuare o gimnosofie permeabilă. Astfel, Pyrrho din Elis, întemeietorul scepticismului filosofic, studiază în perioada următoare alături de *gimnosofiști*, iar, după întoarcerea sa la Elis, practică învățăturile acestora, inclusiv semnificația fizică și spirituală a stării nude.[10]

Dr. Paul LeValley predă istoria artei asiatice la Universitatea George Mason din Virginia, Statele Unite ale Americii. În cercetările sale, adesea, el compară grecii antici cu *gimnosofiştii*. „Argumentul oferit pentru ascetismul nud și cel pentru atletismul nud erau izbitor de asemănătoare. În ambele cazuri, se vorbea despre eficiență. Ascetul indian propovăduia valorile vieții simple duse până la despuiere, iar creatorul de legi din Sparta pleda pentru nuditatea cetățenilor din acelaşi motiv, la care adăuga argumentul sănătății. Gimnosofiștii considerau nuditatea o metodă de dezvoltare a rezistenței, la fel ca și grecii".[11] Autorul susține că atât indienii, cât și grecii înțelegeau prin nuditate o stare a purității și a onestității, însă existau, totodată, și diferențe importante între valorile și concepțiile celor două culturi. Astfel, grecii învățau în gimnazii (*gymnasion*) despre frumusețea trupului, nuditatea fiind considerată esențială pentru integrarea individului în societate, în timp ce *gimnosofiştii* se refereau la starea lor nudă ca la „un pas în obținerea unificării cu întregul univers, sau *moksha* («iluminarea absolută»)".[12]

Așadar, gimnosofia atletică este un atribut al culturii și civilizației grecești, în timp ce gimnosofia ascetică se referea la desăvârșirea spirituală a individului care, prin detașare totală, s-a eliberat de orice confort al civilizației.

Filosoful și istoricul Strabo (*Strabo* XV*, I, 60)* îi descrie pe gimnosofiștii orientali ca fiind practicieni ai caznelor fizice și morale, care rămân nemișcați într-o anumită postură, de-a lungul întregii zile.

În scrierea sa *Quod Omnis Probus Líber Sit* (*Orice om bun este liber*, 74), Filon din Alexandia afirmă că „printre indieni există categoria gimnosofiștilor, care aplică filosofia naturală și, în plus, suportă dureri imense pentru a studia știința moralei, transformându-și astfel întreaga lor existență într-un fel de lecție despre virtute."

Propovăduitorul pedagogiei divine, Clement Alexandrinul, amintește, la rândul său, de acești gimnosofiști în lucrarea sa *Stromatele* - a treia și ultima parte din trilogia dedicată vieții creștinești: „3. Așadar filozofia, acest bun foarte folositor, a înflorit din vechime la barbari și a strălucit printre neamuri; mai târziu a ajuns și la eleni. 4. În fruntea filozofiei au stat profeții la egipteni, haldeii la asirieni, druizii[13] la gali, samaneii[14] la bactrieni, filozofii la celți, magii la perși - care prin magie au prezis nașterea Mântuitorului, au fost conduși de o stea și au sosit în pământul Iudeu - gimnosofiștii[15] la indieni și alți filozofi barbari; 5. Felul de viețuire al acestor filozofi barbari este dublu, unii se numesc sarmani[16], iar alții brahmani. Sarmanilor le aparțin oamenii pădurilor, după cum se numesc ei; nu locuiesc în orașe și nici nu stau sub un acoperiș; se îmbracă cu coaje de copaci și se hrănesc cu fructele copacilor; beau apă cu pumnul, nu se căsătoresc, nu vor să știe de nașterea de copii, așa cum sunt acum așa-numiții encratiți."[17]

Din scrierile lui Clement Alexandrinul înțelegem

influența pe care a avut-o asceza gimnosofiștilor orientali asupra abstinenței creștinești. Regimul alimentar exclusiv vegetarian, restricția sexuală, reducerea la absurd a valorii materiale și a oricărei forme de exces, toate își au sorgintea în doctrina *înțeleptilor indieni care trăiau în pielea goală*. Aceștia au câștigat respectul culturilor antice prin faptul că principiile lor morale nu erau doar deziderate - ca în cazul tuturor preceptelor religioase, inclusiv cele creștine -, ci reprezentau realmente modul lor de viață. Starea de virtute a gimnosofiștilor nu presupunea purificarea prin post, pentru o perioadă determinată, ci însemna traiul de zi cu zi, pe toată durata vieții. Asceza lor poate fi asimilată ca arhetip al vieții spirituale, atâta timp cât ea s-a dovedit a fi paradigmatică pentru călugării budiști, creștini și musulmani, deopotrivă.

Spre deosebire de gimnosofia atletică a grecilor antici, cea ascetică nu a cultivat imaginea nudului. Cel puțin, nu în faza sa inițială. Starea de despuire a trupului nu era generatoare de percepții și repere mistice, fiind doar condiția de zi cu zi a detașării prin meditație. Media corporeală a orientalilor se manifesta, în mod viu și cotidian, prin însăși comunitatea nudă. Modelul comunicării se reducea la *nudul emițător* și *nudul receptor*. Nu era glorificat trupul despuiat, nu se creau idoli apotropaici vădit sexuați, nici zei ce-și demonstrau omnipotența dezgolindu-se în văzul tuturor. Acestea constituiau forme culturale de exprimare a libertății prin *inter-mediul* corpului uman, și nu de trăire *nemijlocită* a libertății. Altfel spus, la greci, media corporeală presupunea modelul comunicării plastice, în care, între *emițător* și *receptor*, apărea suplimentar *nudul ca vehicul, dar și ca mesaj propriu-zis*. Până și în gimnazii sau arenele olimpice, nudul viu al emițătorului avea și rolul de mesager și, totodată, de mesaj. Corporealitatea gravita în jurul frumuseții trupești, ca sinteză etico-estică a unei glorioase culturi, nicidecum ca umil și efemer veșmânt al unui spirit etern.

Dacă în cazul corporealității publice, se constată o sincronizare a nudului atletic cu cel ascetic, în aceeași perioadă a Antichității, constatăm o deosebire semnificativă în cazul limbajului plastic. Aici se observă o defazare evidentă de câteva secole. Sculpturile nud importante din cultura hindusă apar abia începând cu secolul 7 d.Hr., cum sunt statueta Jain Tirthankara din Tamil Nadu și basoreliefurile lui Gommateshwara din templul Badami. Mai târziu, în jurul anului 980 d. Hr., Chavundraya - comandant militar, arhitect, poet și ministru în ultima perioadă a dinastiei Ganga - a ridicat cea mai mare statuie monolitică din lume. Nudul înalt de 18 m îl reprezintă pe Gommateshwara (Bahubali), primul om care a obținut eliberarea spirituală, în accepția jainiștilor Digambaras. Uriașul de piatră se află pe un deal, în orașul Shravanabelagola, districtul Hassan, din statul hindus Karnataka. Azi, amploarea sa ridică un semn de întrebare la fel de mare cu privire la retoricul învingător al confruntării dintre gimnosofia atletică și cea ascetică.

Note:

1. Wladyslaw Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, vol.1, Ed. Meridiane, București, 1978, pp. 174 -178.
2. *Ibidem*, p. 180.
3. Nikolaus Himmelmann, *Ideale Nacktheit in der griechischen Kunst*, Walter DeGruyter, Berlin, New York ,1990, p. 1.
4. *Ibidem*, p. 5.
5. *Ibidem*, pp. 15-26.
6. Jeffrey M. Hurwit, *The Problem with Dexileos: Heroic and Other Nudities in Greek Art*, în *American Journal of Archaeology,* vol.111, January 2007, pp. 35 – 60.
7. Dan Hăulică, *Nostalgia sintezei*, Ed. Eminescu, București, 1984, p. 167.
8. Umberto Eco, *Istoria frumuseții*, Ed. Enciclopedia Rao, București, 2005, p. 45.
9. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Alexander*/9.html#64
10. Aileen Goodson, *Therapy, Nudity & Joy: the Therapeutic Use of Nudity Trough the Ages From Ancient Ritual to Modern Psychology*, Elysium Growth Press, Los Angeles, 1991, pp. 6-8.
11. Paul LeValley, *Ancient India,* în *Clothed with the Sun*, vol.6.4, 1986-87.
12. *Ibidem.*
13. *Druizii, propoveduitori au unei doctrine religioase și filozofice.*
14. *Samaneii, filozofi indieni, respectați pentru înțelepciunea lor și pentru viața lor simplă; se hrăneau cu verdețuri și cu fructe sălbatice.*
15. *Gimnosofiști, înțelepti indieni care trăiau în pielea goală.*
16. *Sarmanii, înțelepți care locuiau în păduri.*
17. Clement Alexandrinul, *Stromatele*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 52-53.

Bibliography:

Clement Alexandrinul, Stromatele / Stromatae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

Umberto Eco, Istoria frumuseții / History of Beauty, Ed. Enciclopedia Rao, București, 2005.

Dan Hăulică, Nostalgia sintezei / The Nostalgia of Synthesis, Ed. Eminescu, București, 1984.

Nikolaus Himmelmann, Ideale Nacktheit in der griechischen Kunst / The Ideal Nudity in the Greek Art, Walter DeGruyter, Berlin, New York ,1990.

Jeffrey M. Hurwit, The Problem with Dexileos: Heroic and Other Nudities in Greek Art, în American Journal of Archaeology, vol.111, January 2007.

Aileen Goodson, Therapy, Nudity & Joy: the Therapeutic Use of Nudity Trough the Ages From Ancient Ritual to Modern Psychology, Elysium Growth Press, Los Angeles, 1991.

Paul LeValley, Ancient India, în Clothed with the Sun, vol.6.4, 1986-87.

Wladyslaw Tatarkiewicz, Istoria esteticii / History of Aesthetics, vol.1, Ed. Meridiane, București, 1978.